

УДК 37.018.5 : 339 (477.85) “18/19”

АННА ШАЙНЕР

Національний університет «Львівська Політехніка»

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТОРГІВЕЛЬНОГО
ШКІЛЬНИЦТВА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ — НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Здійснено ретроспективний аналіз генезису комерційної освіти Буковини в контексті визначальних західноєвропейських тенденцій та регіональних особливостей розвитку національної школи. Відтворено особливості організації навчальної діяльності учнів у провідних фахових, зокрема комерційних, школах в контексті державного освітнього законодавства. Визначено головні методи й засоби, які забезпечували комплексний підхід до оволодіння професійною майстерністю у провідних фахових установах. Виокремлено пріоритетні ідеї та принципи організації навчально-виховної діяльності учнівської молоді з метою їх імплементації в сучасний освітній простір України.

***Ключові слова:** Північна Буковина, товариство, комерційна освіта, фахове шкільництво, навчальні заклади, реальна школа, реальна гімназія, комерційна школа*

Постановка проблеми. Об'єктивне вивчення історії зародження, становлення та розвитку національної школи у різних регіонах України актуалізується сучасними реформаційними процесами в освітній сфері, спрямованими на формування самобутньої моделі новітнього вітчизняного шкільництва. Обґрунтування його основних концептуальних засад вимагає аналітичного переосмислення змісту та методики навчання і виховання підростаючого покоління на усіх українських етнічних територіях. Історія шкільництва Північної Буковини продемонструвала намагання українців, незважаючи на складні соціально-економічні та політичні умови життя впродовж тривалого історичного періоду, зберегти національну

ідентичність. На особливу увагу заслуговує історико-педагогічний досвід другої половини XIX — початку XX століття, коли Північна Буковина перебувала у складі Австро-Угорської монархії. Освітня державна політика передбачала розбудову розгалуженої багатофункціональної структури шкільництва на основі поєднання теорії та практики у навчанні, підвищення статусу фахової освіти, зокрема комерційної та кооперативної, врахування регіональної специфіки економічного розвитку краю. Такі нововведення позитивно вплинули на підвищення освітнього кваліфікаційного рівня не тільки панівної національності — румунів, а також і корінного населення. Конкретно-історичний аналіз та інтерпретація змісту навчально-виховного процесу в буковинських освітніх закладах надасть можливість виокремити прогресивні європейські тенденції та національні особливості розвитку шкільництва з метою критичного переосмислення та імплементації позитивних здобутків у сучасну освітню концепцію української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська історіографія неодноразово зверталася до аналізу проблем розвитку шкільництва Північної Буковини, однак обмежувалася висвітленням окремих питань цієї складної теми та не вивчала загальних положень, концепцій та принципів навчально-виховного процесу в освітніх установах краю. Майже недослідженою залишається діяльність фахових навчальних закладів та їх вплив на зміцнення фінансово-економічного статусу автохтонного українського населення. Окремі аспекти функціонування фахових, зокрема комерційних, шкіл розкрито у наукових роботах В. Ботушанського, О. Ботушанського, О. Пенішкевич, І. Петрюк [1; 14; 15; 16].

Метою даної статті є провести ретроспективний аналіз генезису торгівельного шкільництва Північної Буковини у другій половині XIX – на початку XX століття, визначити особливості його розвитку для окреслення перспективи творчого використання позитивних ідей у сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Промисловий переворот XIX ст. в Європі значно підвищив статус фахової освіти, зокрема комерційної та кооперативної, яка була покликана обслуговувати громіздкий промисловий та аграрний сектори економіки. Загальноєвропейські тенденції призвели до революційних перетрубацій освітньої системи Австро-Угорщини, які спричинили кардинальні зміни умов організації різнопрофільних навчальних закладів на усіх етнічних територіях де проживали національні меншини.

Упродовж другої половини XIX – початку XX ст. у Північній Буковині в умовах конституційного ладу Габсбурзької монархії зароджуються ринкові відносини, розбудовується інфраструктура регіону, формується конкурентне середовище на ринку праці, що потребувало висококваліфікованих працівників для ефективного виконання професійних обов'язків у різних секторах економіки. Такі суспільні запити могла задовільнити розгалужена мережа фахових навчальних закладів, історія заснування яких сягає 70-их рр. XIX ст. Однак, в освітніх домаганнях перевага надавалася панівній національності — румунам, що й стало основною перепорою у підвищенні освітнього рівня та здобутті фахових, зокрема комерційних, знань. Тому, українська національна меншина Північної Буковини, намагаючись відстояти власне право на рідномовну школу, створювала різноманітні національно-культурні, економічні та політичні товариства й організації. Процеси національного відродження у Північній Буковині протікали у вкрай несприятливих умовах, про що свідчать статистичні дані: напередодні Першої світової війни чисельність української інтелігенції не перевищувала 1100 осіб (0,36% населення краю) [14, с. 24].

Центром патріотичного виховання української спільноти краю після проголошення Австрійської конституції стало культурно-просвітнє товариство «Руська бесіда», у якому активно працювали Ю. Федькович, брати Г. і С. Воробкевичі, С. Смаль-Стоцький та ін. Товариство розпочало нову віху у процесі пробудження національної свідомості буковинців та повною мірою задовольняла їхні духовні і культурні потреби. Головою «Руської Бесіди» обрано С. Смаль-Стоцького, секретарем – О. Попович. До його першого виділу увійшли І. Винницький, О. Попович, М. Шкурган, Ю. Пігуляк та ін. Товариство «Руська Бесіда» стало праматір'ю усіх наступних національно-просвітних та господарських товариств. Кинуті зерна проросли в діяльності політичного об'єднання «Руська Рада» (1870 р.), академічних товариств «Союз» (1875 р.), «Народний Дім» (1884 р.), «Руське драматично-літературне товариство» (1884 р.), «Руська Школа» (1887 р.) (з 1908 р. – «Українська школа»). До війни «Українська школа» нараховувала 12 філій, центральним завданням яких було ширити освіту серед населення, відкриваючи приватні школи. У 1908 р. товариство започаткувало «Курс для подальшої освіти української молоді» в Чернівцях, який 1909 р. став приватною українською учительською дівочою семінарією з підготовчими курсами. З ініціативи І. Герасимовича у 1912 р. Вашковецька філія «Української школи» заснувала приватну українську реальну гімназію у Вашківцях над Черемошем [17, с. 4]. Обидві приватні школи розвивались досить успішно до їх закриття румунською владою в 1922 р. Чернівецька філія «Української школи» видавала «Крейцарову Бібліотеку для дітей» за редакцією Ілярія Карбулицького (1900–1914), а згодом – дитячу бібліотеку. За сприяння «Української школи» в селах діяли громадські товариства «Шкільна поміч», які допомагали українській незаможній, але талановитій молоді вступати до середніх та вищих навчальних закладів.

Прогресивну національно-орієнтовану діяльність проводили українські молодіжні об'єднання «Січ» і «Союз», члени яких відкривали хати-читальні та організували культурно-освітні заходи [12]. Значну роль відіграв також «Український Народний Дім» у Чернівцях, при якому засновано бурсу, друкарню та українську приватну дівочу семінарію товариства «Українська школа» [6, арк. 1–21].

Товариство «Вільна організація українського учительства на Буковині» (1908 р.) стало правозахисною інституцією буковинських педагогів. На членів товариства покладалося завдання «зблизити ся до народу і працювати для его добра... повинен учитель свою працю, почату в школі, безперивно продовжати із доростаючою молодіжню і господарями, давати ініціативу до всяких хосенних організацій, служити помочію і порадою так у всіх проявах громадянського і товариского життя як рівнож бути дорадником і приятелем в справах приватних, особистих своїх громадян...» [19]. Виконати покладені обов'язки передбачалось за допомогою заснування читальень, «Шкільної помочі», райфайзенських кас, крамниць системи Рочдель та кооперативів [3, с. 4]. Пріоритетним напрямом роботи буковинського учительства визначалось проведення господарсько-економічних викладів з кооперації, господарської та торгівельної науки для покращення матеріального становища українців. Педагогічні та кооперативні діячі, розуміючи необхідність економічного піднесення краю, вбачали нагальну потребу у відкритті української приватної торгівельної школи, яка б на національних засадах виховувала покоління діловодів, крамарів, правників, спілкових працівників та приватних підприємців, «які працювали би в наших екон. товариствах, ми могли би при їх помочи видерти торгівлю з чужих рук і стати почасті економічно вільними» [13].

У період 1895–1914 рр. відбувся перелом у розвитку українського шкільництва Північної Буковини, що позначився зміною постановки мети навчання і виховання національно свідомої молоді. Цей процес пришвидшило прийняття Закону «Про

приватну середню освіту» прийнято 4 квітня 1911 р. З-поміж різнопрофільних навчальних закладів успішною роботою відзначалась перша українська агрономічна школа, відкрита 1871 р. за сприяння Х. Петровича – президента товариства крайової культури. З 1895 р. її реорганізовано в середній сільськогосподарський заклад із трирічним терміном навчання [15, с. 138-139]. Однак, українські культурно-просвітні й господарські товариства Північної Буковини не змогли втілити в життя задекларовані освітні завдання через цілковиту румунізацію усіх освітніх ланок, відсутність масової національної свідомості серед корінного населення регіону та початок воєнних дій у 1914 р. [21, с. 47].

Розвиток освіти Північної Буковини регламентував шкільний буковинський крайовий закон (1873 р.), який стимулював розвиток фахового шкільництва, представленої реальними школами, які носили комерційно-технічне спрямування [11, с. 54–55]. З 1870-х років з'явилися також реальні гімназії, які готували молодь до вступу у фахові та вищі технічні школи. Економічний напрям навчання в таких закладах набув пріоритетного значення і забезпечувався впровадженням у навчальні програми таких дисциплін, як комерційна діяльність, бухгалтерія, вексельне право, товарознавство та купецькі рахунки [15, с. 138]. Окрім того, до навчальних програм загальнообов'язкових предметів для реальних школах Північної Буковини були включені окремі теми з торгівельних наук. Наприклад, у початкових класах, вивчаючи арифметику, учні ознайомлювалися з векселями, цінними паперами та митними розрахунками, курсом національної валюти щодо закордонних грошових знаків і навпаки, розрахунком доходів та видатків тощо. У старших класах акценти ставили на політехнічних дисциплінах: креслення, машинобудування та інженерія. [4, арк. 19; 5, арк. 2]. На кінець XIX ст. у Північній Буковині діяло 4 реальних гімназій і реальна школа [18].

Функціонування фахових навчальних закладів Північної Буковини перейшло на якісно новий та ефективніший рівень лише на початку XX ст. Фахове шкільництво регламентувалося законами та положенням «Про професійну освіту» (16 лютого 1910 р.), згідно яких при МВО діяли відділи і спеціальні курси, які забезпечували методично-дидактичною базою торгівельні школи, призначали директора і педагогічний склад, брали участь у прийнятті статутів та навчальних планів. [2, с. 12–14].

Процеси зародження торгівельного шкільництва Північної Буковини пов'язані з ініціюванням Буковинською палатою торгівлі і ремесла та МВО відкриття Чернівецької державної промислової школи (1873 р.), до складу якої входили будівельне й технічне відділення [8]. У зв'язку з нагальною потребою у працівниках торгівлі та комерції при промисловій школі в Чернівцях з 1883 р. почала діяти підготовча комерційна школа і трирічне торгівельне відділення [15, с. 219]. Останнє функціонувало у формі однорічної підготовчої і трирічної основних шкіл, куди приймали учнів від 13 років за результатами вступних випробувань. Випускників гімназій або реальних шкіл зараховували на перший курс торгівельного відділення без вступних випробувань. Новаторським підходом шкільної адміністрації було запровадження поодиноких іспитів наприкінці кожного навчального семестру. Повний курс навчання завершувався випускними екзаменами й отриманням атестату зрілості, який надавав можливість вступати до технічних, будівельних та торгівельних академій. Майбутні комерсанти і діловоди здобували фахові знання з банківської справи та товарознавства. Навчальна програма освітнього закладу з 28-годинним тижневим навантаженням охоплювала комерційну арифметику, бухгалтерський облік, торгівельну кореспонденцію, комерційне і вексельне право, товарознавство й торгівельну справу. Згодом через зростаючий попит на фахівців

торгівельної справи курс було продовжено до чотирьох семестрів, а у 1892/1893 н.р. відкрито підготовчий клас. [10, арк. 1].

У 1892 р. для підвищення кваліфікації комерсантів-практиків при школі організовано спершу дворічний, а згодом трирічний вечірній курс. Навчання відбувалось тричі на тиждень по дві години у вечірній час та охоплювало лише фахові дисципліни комерційного спрямування, які викладали німецькою мовою. У стінах навчального закладу здобували освіту учні з Буковини, Східної Галичини, Румунії, Угорщини та Росії.

Директорську посаду обіймав Йозеф Лайцнер, під патронатом якого діяльність школи проводилась на високому науково-педагогічному рівні. У складі педагогічного колективу були як штатні так і запрошені викладачі. Зокрема, К. Бехіні вів курс товарознавства, Г. Вігліцький читав бухгалтерський облік, Е. Гаусвальд викладав каліграфію, Л. Грабшайд – вексельне та комерційне право і торговельну справу, банківський працівник Г. Грудер – комерційну арифметику та бухгалтерський облік. Хоча навчальний заклад фінансувався за рахунок приватних коштів, контроль над діяльністю торговельних навчальних закладів Північної Буковини, згідно з розпорядженням від 1880 р., здійснювало МВО.

Діяльність комерційних шкіл регіону узгоджувалася з головними нормами Закону та Положення «Про комерційну освіту» від 14 серпня 1909 р. та «Про елементарні комерційні школи» від 14 вересня 1909 р. Згідно цих законопроектів було уніфіковано навчальні програми спеціалізованих освітніх закладів шляхом затвердження циклу обов'язкових дисциплін: румунської, французької, німецької, італійської мов, комерційного листування, бухгалтерської справи, географії, арифметики, історії та природознавства [9, арк. 2, 21].

Особливостями організації навчально-виховного процесу в комерційних освітніх закладах були неперервність, комплексний підхід до оволодіння фаховою майстерністю, зорієнтованість на формування практичних умінь та навичок, відповідність навчальних планів нормам державного законодавства.

Отже, середня ланка освіти Північної Буковини була виключно державною, про що свідчить статистика: серед 14 державних середніх шкіл на теренах краю нараховували реальну гімназію, реальну школу, 3 жіночі ліцеї та 9 класичних гімназій, де навчалось 6617 учнів [15, с. 51]. Приватне торговельне шкільництво в регіоні обмежувалось фаховими викладами та курсами, що зумовило масовий відтік студентської молоді до навчальних закладів Східної Галичини та Закарпаття.

Вищу школу Північної Буковини представляв Чернівецький університет як важливий осередок науки і культури краю, посередник у залученні молоді до надбань європейської цивілізації. Вищий навчальний заклад формально мав усі права, якими користувалися аналогічні виші, хоча його робота ускладнювалася недостатнім матеріально-технічним оснащенням, браком необхідних приміщень, недосконалістю навчальних планів та програм. В університеті діяло три факультети: юридичний, філософський і теологічний. За національною приналежністю переважна частина студентів була румунського походження. У 1875 р. у стінах вишу навчався 191 студент, з них 40 українців (5 – на теологічному, 12 – на філософському та 23 – на юридичному факультетах) [7, арк. 4–6]. Вони разом з учнівською молоддю поповнювали лави української інтелігенції, брали активну участь у суспільному русі, пропагували просвіту серед широкого загалу. Викладання дисциплін математичного циклу розпочалось із введенням у грудні 1876 р. семінарів з математики та математичної фізики [20, с. 9].

З відкриттям університету там були засновані кафедра політичної економії та кафедра статистики. Першим професором кафедри політекономії був Фрідріх Кляйнвехтер з Празького університету. У своїх працях вчений досліджував

організацію промислового виробництва та здійснював порівняльний аналіз різних економічних систем. Окрім нього, в різний період часу там працювали Ю. Платтер, Й.-А. Шумпетер, С. Смаль-Стоцький.

На філософському факультеті проводили лекції і практичні заняття з історії римського приватного права, римського цивільного процесу, німецької історії і права, церковного права, австрійського приватного сімейного права, торгівельного та вексельного права.

Висновки. Розвиток комерційної освіти у Північній Буковині був складним процесом, на який вплинули суспільно-політичні й економічні чинники, європейські та вітчизняні підходи до організації навчально-виховного процесу у фахових школах. Наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувся переломний момент у реформуванні освітньої галузі. Серед суспільних проблем у конституційній Австро-Угорщині першість посіла справа середнього і професійного шкільництва. Упродовж досліджуваного періоду спостерігалось підвищення соціальної ролі та ваги в економічному житті краю прикладних знань і забезпечення запитів суспільства через відкриття різноступеневих торгівельних навчальних закладів. Цілісна структура торгівельного шкільництва, яка складалась з початкової, середньої та вищої ланок, функціонувала на основі загальнодержавних нормативно-правових актів. Специфічною особливістю розвитку фахового шкільництва Північної Буковини був його виключно державний характер, оскільки українська національна еліта краю була нечисельною та не мала можливості повноцінно розвивати національну культуру й освіту. Нагромаджений історичний та педагогічний досвід у продукуванні висококваліфікованих кадрів є цінним і повчальним у контексті цілісної реорганізації професійної освітньої системи в незалежній українській державі.

Строкатість тогочасних ідей актуальна і нині, а їх критичне наукове переосмислення та застосування на практиці допоможе в розбудові економічного напрямку освіти, дозволить визначити й обґрунтувати стратегії та перспективи розвитку комерційних освітніх установ у XXI ст. Зокрема, цінним досвідом може стати уніфікація навчальних планів та створення єдиних загальнодержавних навчальних програм вузькоспеціалізованих, профільних дисциплін, які б застосовувалися в усіх діючих технічних, агрономічних та комерційних навчальних закладах різного рівня акредитації, оскільки такий підхід до організації навчання забезпечив високий рівень підготовки висококваліфікованих спеціалістів у буковинських фахових школах, які функціонували впродовж другої половини XIX — на початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Ботушанський В. М., Ботушанський О. В. Розвиток сільської кооперації на Буковині у 80-их рр. XIX – на початку XX ст. / В. М. Ботушанський, О.В. Ботушанський. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 260 с.;
2. Вістник законів і розпоряджень для воеводства Буковини. – Чернівці, 1912. – 32 с.
3. Герасимович І. Подрібний розклад праці укр. народн. учительства по громадах / І. Герасимович // Каменярі. – Мамаївці, 1909. – Чис. 3. – 20 лютого, С. 4–5; 5 березня. – Чис. 4. – С. 4–5.
4. ДАІФО, ф. 553, оп. 1, спр. 1, 50 арк.
5. ДАІФО, ф. 553, оп. 1, спр. 2, 11 арк.
6. ДАЧО, ф. 3, оп. 1, спр. 6829, 21 арк.
7. ДАЧО, ф. 3, оп. 1, спр. 4070, 6 арк.
8. ДАЧО, ф. 211, спр. 210, арк. 4–9.
9. ДАЧО, ф. 879, оп. 1, спр. 1, 34 арк.
10. ДАЧО, ф. 211, оп. 1, спр. 1532, 1 арк.

11. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина ХХ ст.), історико-педагогічний аспект / Ірина Курляк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. – 328 с.
12. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / І. Лисяк-Рудницький. – Київ : Основи, 1994. – Т. 1. – 554 с.
13. Нам треба заснувати укр. приватну торговельну школу // Каменярі. – Чернівці, 1921. – Чис. 16. – С. 2.
14. Нариси з історії Північної Буковини / Ботушанський В. М. [та ін.] – К. : Наукова думка, 1980. – 389 с.
15. Пенішкевич О. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок ХХ ст.) : монографія / О. Пенішкевич. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.;
16. Петрюк І. Розвиток загальної середньої освіти на Буковині (1774–1918 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І. Петрюк – Чернівці, 1998. – 277 с.].
17. 50-ліття «Української Школи» на Буковині // Рідна школа. – Львів, 1937. – Чис. 20. – С. 318–321.
18. Саф'янюк З. Розвиток теорії та практики реальної освіти на західноукраїнських землях (1849–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. – 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / З. Г. Саф'янюк. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
19. Статут «Вільної організації українського учительства на Буковині» // Каменярі. – Мамаївці, 1909. – 1 цвітня. – Чис. 1. – С. 10–11.
20. Чернівецький державний університет / редкол. : Червінський К. О. (гол.) [та ін.]. – Львів : Вища школа, 1975. – 192 с. : іл., портр. – (МВ ССО УРСР. 100 років ЧДУ).
21. Школа політичної економії // Економіст. – Львів, 1904. – Чис. 3. – С. 45–50.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2017 р.

ШАЙНЕР А.

Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ТОРГОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ СЕВЕРНОЙ БУКОВИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX — В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье осуществлен ретроспективный анализ генезиса коммерческого образования Буковины в контексте определяющих западноевропейских тенденций и региональных особенностей развития национальной школы. Определены главные методы и средства комплексного подхода к овладению профессиональным мастерством в ведущих образовательных учреждениях. Выделены приоритетные идеи и принципы организации учебно-воспитательной деятельности ученической молодежи с целью их имплементации в современное образовательное пространство Украины.

***Ключевые слова:** Северная Буковина, общество, коммерческое образование, профессиональное образование, учебные учреждения, реальная школа, реальная гимназия, коммерческая школа.*

SHAYNER A.

Lviv Polytechnic National University

PECULIARITIES OF COMMERCIAL SCHOOLING DEVELOPMENT IN NORTH BUKOVYNA AT THE END OF THE XIXTH AND THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article is a retrospective analysis of the genesis of commercial education in Bukovyna at the end of the XIXth and the first third of the XXth century. The defining Western European values and trends as well as regional peculiarities of national schools development had an impact on the development of the system of commercial schooling in the Austro-Hungarian monarchy. The main directions of the activities of the Ukrainian national and elucidative as well as economic societies and organizations are characterized. They are stated to have enhanced cultural and educational level of the indigenous population and their impact on strengthening their financial and economic

status. The article deals with the preconditions that dramatically influenced the changes in the official state policy on reforming the educational system towards the development of multi-branched structure of schooling through a combination of theory and practice in education, raising the status of vocational education, in particular commercial and cooperative, taking into account the regional specifics of economic development of the region. The peculiarities of organizing learning activities of students in the leading vocational, including commercial schools, in the context of the state educational legislation are depicted. The basic methods and means are defined to have provided an integrated approach to mastering professional skills in leading professional institutions. On the basis of the analysis of curricula a series of compulsory disciplines for all commercial educational institutions is outlined. They included commercial arithmetic, accounting, trade correspondence, bills and commercial law as well as commodity trading business. It is proved that the benefit of public secondary schools in the local education system had a negative impact on the development of private schooling. The prospective ideas as well as principles of organization of students' educational activities are determined to be implemented in the modern educational space of Ukraine.

Keywords: *Northern Bukovyna, society, commercial education, vocational schooling, educational institutions, realni schools, realni gymnasiums, commercial school*